

Rapportage Vraaggesprekken met stakeholders

Klimaatopgave Flevoland

Datum 30 december 2022

Kenmerk KP0221

Opdrachtgever:

Provincie Flevoland

Opdrachtnemer:

Schouw 4013

8232 AM Lelystad

Telefoon 0320-228300

E-mail INFO@KIEKENDIEFPERSPECTIEF.NL

Internet WWW.KIEKENDIEFPERSPECTIEF.NL

Inhoudsopgave

1. Inleiding	2
1.1 Achtergrond en aanleiding	2
1.2 Doel	3
1.3 Doelgroep en geselecteerde stakeholders	3
1.4 Onderzoeksverantwoording	4
2. Resultaten vraaggesprekken	5
2.1 Inleiding	5
2.2 Stand van zaken bij de stakeholders	5
2.3 Ervaren belemmeringen	5
2.4 Rol overheden	8
2.5 Meest urgent om aan te pakken	10
2.6 Grootste uitdaging om aan te pakken	11
2.7 Ambitieniveau passend bij Flevoland	12
2.8 Slotwoord	12

1. Inleiding

1.1 Achtergrond en aanleiding

Op 20 november 2019 hebben Provinciale Staten ingestemd met de afspraken die zijn vastgelegd in het Klimaatakkoord en -voor zover deze de bevoegdheden van de provincie raken- deze ten uitvoer te brengen. Op basis van dit besluit heeft het IPO, mede namens de provincie Flevoland, het Klimaatakkoord ondertekend. Daarmee heeft Flevoland zich verplicht actief bij te dragen aan de realisatie van de doelstellingen zoals opgenomen in het Klimaatakkoord.

Het Klimaatakkoord richt zich op de in de Klimaatwet opgenomen doelen voor 2030. Hoofddoel van de Klimaatwet is om de nationale uitstoot van CO₂ in 2030 gereduceerd te hebben met 49% (ten opzichte van 1990). Om deze doelstelling te bereiken zijn in het Klimaatakkoord de uitvoeringskaders en maatregelen op hoofdlijnen vastgelegd, waardoor partijen, waaronder decentrale overheden, enige vrijheid hebben om invulling aan de uitvoering te geven.

In het Klimaatakkoord worden vijf domeinen (sectortafels) onderscheiden, ieder met een eigen reductiedoelstelling:

1. Elektriciteit; gericht op productie van voldoende hernieuwbare elektriciteit (met name zon en wind) ter vervanging van de met fossiele brandstoffen gestookte elektriciteitscentrales.
2. Mobiliteit; de verduurzaming van het personen- en goederenvervoer in de meest brede zin van het woord.
3. MKB en Industrie; het terugdringen van de CO₂ uitstoot uit de 'zware' industrie en het stimuleren van energiebesparende maatregelen in het MKB.
4. Landbouw- en landgebruik; het terugdringen van de CO₂ uitstoot en andere broeikasgassen uit de veehouderij, de akkerbouw en de glastuinbouw, het tegengaan van veenoxidatie en het vastleggen van CO₂ door de aanplant van nieuwe bossen.
5. Gebouwde omgeving; de verduurzaming en het toekomstbestendig maken van woningen: loskomen van verwarming van gebouwen met aardgas, door isolatie, gebruik van alternatieve warmtebronnen zoals restwarmte en aardwarmte en plaatsing van zonnepanelen.

Recentelijk (april 2021) heeft het Europees Parlement de nieuwe Klimaatwet aangenomen. In die wet is vastgelegd dat de uitstoot van broeikasgassen in de Europese Unie in 2030 met 55% moet zijn afgenomen ten opzichte van 1990. Een substantiële aanscherping. Hoe deze doelstelling zich laat vertalen naar nationaal en provinciaal is nog niet bekend. De commissie van Geest heeft becijferd wat de gevolgen van dit hogere doel zijn voor het Nederlandse klimaatakkoord. De commissie concludeert dat de verhoogde Europese ambitie Nederland voor een aanzienlijke aanvullende opgave stelt. Ook van de provincies zal een extra inspanning worden verwacht.

Op verzoek van Provincie Flevoland heeft onderzoeksbureau KiekendiefPerspectief vraaggesprekken gehouden onder 14 belangrijke stakeholders (partners/sleutelfiguren). Hierbij is rekening gehouden met een goede spreiding over de vijf domeinen.

1.2 Doel

Het doel van de vraaggesprekken is meervoudig, namelijk inzicht verkrijgen bij stakeholders in:

1. Stand van zaken bij stakeholders
2. Ervaren belemmeringen
3. Rol voor de overheid
4. Meest urgente en grootste uitdaging om aan te pakken
5. Het ambitieniveau passend bij Flevoland

1.3 Doelgroep en geselecteerde stakeholders

De doelgroep is stakeholders (partners/sleutelfiguren) van Provincie Flevoland op het gebied van uitstoot van broeikasgassen.

In tabel 1 staan de stakeholders waarmee vraaggesprekken zijn gevoerd. Wij danken hun voor de op korte termijn gemaakte tijd, de interessante gesprekken en de geleverde input. Zij worden meegenomen in het vervolg van het proces.

Tabel 1: Overzicht van de stakeholders waarmee vraaggesprekken zijn gevoerd

Nr	Domein	Organisatie	Contactpersoon	Functie
1	Algemeen	Natuur- en Milieufederatie Flevoland		Directeur
2	Elektriciteit	Maxima-centrale		Directeur van ENGIE
3	Elektriciteit	Vattenfall		CEO Vattenfall Director Public and Regulatory Affairs Netherlands
4	Gebouwde omgeving	Centrada		Directeur-bestuurder
5	Gebouwde omgeving	de Alliantie		Directeur regio Amsterdam / Almere
6	Gebouwde omgeving	Van Wijnen		Directeur Van Wijnen Lelystad
7	Landbouw- en landgebruik	LTO Noord		Voorzitter LTO Noord provincie Flevoland
8	Landbouw- en landgebruik	Visserij (Urk)		Visionair
9	MKB en Industrie	Agrico		General Director Coordinator CSR (Compliance, Sustainability & Risk assurance)
10	MKB en Industrie	Innovatiecluster Noordoostpolder		Voorzitter Innovatiecluster Noordoostpolder
11	MKB en Industrie	VNO-NCW Midden		Manager projecten
12	Mobiliteit	ANWB		Regiomanager Public Affairs Flevoland, Gelderland, Utrecht en Overijssel
13	Mobiliteit	Athlon		Sustainability & Corporate Social Responsibility (CSR) Director
14	Mobiliteit	Logistiek Cluster Flevoland		Kwartiermaker Logistiek Cluster Flevoland

1.4 Onderzoeksverantwoording

Vraaggesprekken met stakeholders

Methode: Telefonische diepte-interviews onder stakeholders.

Veldwerkperiode

28-11-2022 t/m
13-12-2022

Doelgroep

Belangrijke stakeholders
(partners/sleutelfiguren)
op het gebied van uitstoot
van broeikasgassen

Vragenlijst

12 vragen,
circa 30 minuten

Steekproef

n=14

2. Resultaten vraaggesprekken

2.1 Inleiding

In dit hoofdstuk worden de resultaten besproken van de vraaggesprekken. Per paragraaf wordt verslag gedaan van de input van de stakeholders op de vijf onderwerpen zoals deze in paragraaf 1.2. zijn opgenomen.

- “Stand van zaken bij stakeholders” in paragraaf 2.2, gaat in op onderwerp 1.
- “Ervaren belemmeringen” in paragraaf 2.3, gaat in op onderwerp 2.
- “Rol voor de overheid” in paragraaf 2.4, gaat in op onderwerp 3.
- “Meest urgent om aan te pakken” in paragraaf 2.5, gaat in op onderwerp 4.
- “Grootste uitdaging om aan te pakken” in paragraaf 2.6, gaat tevens in op onderwerp 4.
- “Het ambitieniveau passend bij Flevoland” in paragraaf 2.7, gaat in op onderwerp 5.

Wellicht ten overvloede, het gaat hierbij om een kwalitatief onderzoek, waarbij inzicht wordt verkregen in welke inzichten, ervaringen, wensen en behoeften deze stakeholders hebben.

2.2 Stand van zaken bij de stakeholders

Bij nagenoeg alle bevroegde stakeholders is het verlagen van de uitstoot van broeikasgassen een belangrijk item binnen de organisatie. Alleen in de visserijsector staat het onderwerp op een laag pitje. Bij de meesten is de focus direct gericht op het verminderen van de uitstoot van broeikasgassen, bij sommigen (ook) via het verlagen van de energiekosten.

De meeste organisaties onderschrijven het Klimaatakkoord van Parijs: CO₂-neutraal in 2050. Een aantal organisaties heeft ambitieuzere doelen:

- Van Wijnen: CO₂-neutraal in 2030.
- Vattenfall: Het doel is netto nul uitstoot in 2040 voor onze eigen activiteiten, voor onze leveranciers en voor onze klanten.
- ENGIE (Maxima-centrale): Groepsdoelstelling CO₂-neutraal in 2045.

Diverse stakeholders hebben voor 2030 een (tussen)doel geformuleerd. Daarnaast monitoren een aantal organisaties en maken jaarlijks een rapportage. Vattenfall is sinds 2021 gecertificeerd door het ‘Science Based Targets initiative’ en Athlon is voornemens daar komend jaar mee aan de gang te gaan.

2.3 Ervaren belemmeringen

De belangrijkste belemmeringen die de geïnterviewde stakeholders ervaren zijn:

- Samenhangende geïntegreerde programmatische aanpak ontbreekt
- Besluitvorming en vergunningverlening verlopen traag
- Kosten om klimaatmaatregelen door te voeren zijn relatief hoog
- Tekorten op de arbeidsmarkt
- Overbelast elektriciteitsnet

In het navolgende wordt dit per ervaren belemmering nader toegelicht.

Samenhangende geïntegreerde programmatische aanpak ontbreekt

Door de stakeholders wordt als belemmering ervaren dat er nog geen samenhangende geïntegreerde programmatische aanpak is. De geïnterviewde stakeholders ervaren bij de overheid een gebrek aan urgentie en missen langetermijndenken (langetermijnaanpak, langetermijnagenda). Door het ontbreken van het langetermijndenken ervaren de stakeholders een onzeker/veranderlijk investeringsklimaat (denk aan warmte en visserij).

Besluitvorming en vergunningverlening verlopen traag

Beleidsstraagheid en besluitvormingstraagheid ervaren de geïnterviewde stakeholders ook als een belangrijke belemmering. Diverse stakeholders roepen dan ook op tot een meer proactieve overheid en verkorting van vergunningsprocedures. Hierna wordt ingegaan op een aantal concrete voorbeelden die genoemd zijn door stakeholders.

Volgens de stakeholders dient de traagheid uit de regelgeving gehaald te worden, onder andere bij de huidige energiewet en de regelgeving ten aanzien van energienetten. Ook wordt er hinder ervaren van de regelgeving ten aanzien van decentrale energie opwekking tussen bedrijven. En dan nog specifiek gemaakt, de toepassing van virtual cable pooling¹ of TCT contracten². Als dat zou worden toegestaan, kan een heel groot deel van de vraag en het aanbod weer met elkaar gaan matchen.

Ook het omzetten van bedrijfspanden naar woningen vergt een enorme vergunningentijd en proceduretijd bij gemeentes en bij de provincie. Er is een noodwet nodig, niet om procedures te omzeilen, maar om die traagheid uit te krijgen. Ander probleem is het steeds weer moeten voldoen aan nieuwe wet- en regelgeving bij de realisatie van (nieuwbouw)-woningen. Daardoor wordt er steeds meer een beslag gelegd op financiële middelen, waardoor de financiële ruimte per saldo afneemt om te kunnen investeren in duurzaamheid.

Diverse stakeholders hebben aangegeven dat er een helder kader ontbreekt bij de verduurzaming van de gebouwde omgeving, in elk geval rond warmtenetten en de warmtetarieven. Concreet gaat het om het nog steeds niet aanpassen van de Warmtewet op de huidige actualiteit/duurzaamheidsopgave. Ook hebben niet alle gemeentes een Transitievisie Warmte en/of bijbehorende gemeentelijke Uitvoeringsplannen.

De klimaatopgave kost volgens de geïnterviewden ook ruimte en die is, ook in Flevoland, beperkt. Verder wordt als belemmering ervaren de regelgeving ten aanzien van ruimtelijke procedures voor het duurzaam opwekken van energie.

Het hergebruik van materialen zit nog niet in de regelgeving. De overheid of de regelgever zou daar kunnen helpen, of in ieder geval zou eerst kunnen onderzoeken en daarna concreet maken om hergebruik van materiaal veel meer als “common sence” door te voeren, want nu is eigenlijk alle regelgeving gericht op nieuwbouw. Grondstoffen schaarste is dus ook een belemmering. Wellicht helpt hernieuwde opbouw van kennis over houtbouw en biobased bouwen, de vele nieuwe producten die nog verder ontwikkeld moeten worden. Er is nog beperkte beschikbaarheid van goede circulaire oplossingen en de prijzen daarvan zijn relatief hoog.

---

¹ Cable pooling is het combineren van meerdere installaties, bijvoorbeeld een zonnepark en windturbines, op één aansluiting. Virtueel houdt in dat de netbeheerder proactief de vraag naar stroom bij grootgebruikers afstemt op een groot aanbod van duurzame stroom dat eraan komt.

² Tijdsgebonden Capaciteit bij Transportbeperking (TCT) is een oplossing waarbij een klant met een transportbeperking toegang krijgt om elektriciteit te verbruiken en/of terug te leveren gedurende vooraf vastgestelde tijdsvensters. Dit zijn tijdsvensters waarin het elektriciteitsnet niet maximaal is belast en er dus nog ruimte is.

Diverse geïnterviewde stakeholders verwachten dat de in voorbereiding zijnde Corporate Sustainability Reporting Directive (CSRD) en de hieraan verbonden wet- en regelgeving ons verder gaat helpen. Ook het vullen van de Nationale Milieudatabase (NMD) met goede levenscyclusanalyses van materialen en producten gaat helpen. Er gaat een systeemverandering plaatsvinden, omdat er onder andere ook gerapporteerd moet gaan worden.

Kosten om klimaatmaatregelen door te voeren zijn relatief hoog

Een andere belemmering is volgens de stakeholders het kostenaspect. Nog niet voor iedereen is het mogelijk om financieel bij te dragen. De geïnterviewde geven aan dat er geld nodig is voor de uitvoering (ook qua ambtelijke capaciteit en handhaving), en voor eventuele subsidies en stimuleringsmaatregelen.

Tekorten op de arbeidsmarkt

Om het klimaatvraagstuk goed te begeleiden is specialistische kennis nodig. Daarvoor moet volgens de stakeholders de bereidheid er zijn om mens en middelen vrij te maken, bijvoorbeeld met behulp van stimuleringsvouchers. Er is nu al een tekort aan arbeidskrachten voor het realiseren van de duurzaamheidsopgave, dus dit heeft extra aandacht nodig. Ook is er tekort aan arbeidskrachten in de bouw, aldus de geïnterviewde stakeholders.

Stakeholders geven aan dat de overheid, samen met bedrijfsleven en onderwijsinstellingen, ervoor dient te zorgen dat er voldoende toekomstige arbeidskrachten zijn die de juiste opleidingen hebben gevolgd. Onder andere zorgen voor aanpak van het tekort aan arbeidskrachten (waaronder installateurs) op duurzaamheid en zorgen voor voldoende personeelscapaciteit en kennis bij de overheid.

Overbelast elektriciteitsnet

Vrijwel alle geïnterviewden pleiten voor een adequate energie-infrastructuur. Gerichtte discussie over technologieën en gewenste oplossingen kan hierbij helpen. Er is sprake van een overbelast elektriciteitsnet. Verder wordt gepleit voor een infrastructuur voor waterstof en een verbinding met het waterstofnetwerk. In diverse vraaggesprekken is ook gewezen op de urgentie voor opslag van energie, zoals batterijen, om pieken van groene stroom beter op te vangen. Verder is ons energienetwerk nog helemaal niet voorbereid op 100% elektrisch rijden.

2.4 Rol overheden

Uit de gesprekken met de stakeholders zijn de volgende punten naar voren gekomen:

- Regierol overheid is dringend gewenst
- Overheden moeten meer samenwerken
- Behoeftte aan stabiel meerjarenbeleid
- Behoeftte aan heldere en afrekenbare ambities
- Behoeftte aan heldere communicatie
- Behoeftte aan middelen om de beoogde doelen te realiseren

In het navolgende worden deze punten nader toegelicht.

Regierol overheid is dringend gewenst

Volgens diverse stakeholders is in de gehele samenleving behoefte aan een sturende rol van de overheid, mensen hebben richting nodig. De overheid dient, samen met de maatschappelijke organisaties en de bedrijven, een stimulerende, regisserende en aanjagende rol te hebben. Om mensen, bedrijven en organisaties aan tafel te vragen en te houden en daar gezamenlijk de plannen op te maken en uit te voeren. Denk hierbij ook aan samenwerking met de samenleving en publiek-private samenwerkingsverbanden. Hierbij is het tevens de snelheid van het proces van belang (het moet niet te lang duren). Dat geldt ook voor het nog op te stellen Klimaatplan Flevoland.

Woningcorporaties, bedrijven en particulieren zijn afhankelijk van netbeheerders voor de aanleg van infrastructuur. Daarom vinden stakeholders dat de overheid de netbeheerders moet aansturen op veel snellere uitbreiding van het elektriciteitsnetwerk. En regelen dat energie altijd teruggeleverd kan worden aan het energienetwerk en dat de teruggeleverde energie opgeslagen of geconverteerd wordt.

Geïnterviewden geven aan dat goede, duidelijke en implementeerbare wet- en regelgeving met toezicht en handhaving van belang zijn. Deze is tevens noodzakelijk voor een kentering in de maatschappij. Er dient in de regelgeving rekening te worden gehouden met verplichte rapportage CO₂-uitstoot en met een gelijk speelveld van grootbedrijf tot ZZP.

Verder geven een aantal stakeholders aan dat een helder juridisch kader van belang is voor het van het gas afgaan en voor de aanleg van warmtenetten. Regel tijdig/versneld wet- en regelgeving om de CO₂-reductie te bespoedigen (bijvoorbeeld aanpassen van de Warmtewet en Energiewet). Verder zit korte termijn CO₂- en stikstofwetgeving elkaar in de weg voor duurzame oplossingen op de lange termijn.

Graag zien stakeholders dat de overheden financiële prikkels ontwikkelen die CO₂-gebruik belasten en CO₂-besparing belonen, dus het goede gedrag belonen en het slechte gedrag bestraffen.

Een idee dat geopperd werd is benut de kansen die de Omgevingswet biedt om bij te dragen aan de klimaatdoelen.

Goede wet- en regelgeving met toezicht en handhaving is van belang. Stakeholders zien graag dat er echt gehandhaafd wordt, dus niet alleen aanschrijven, maar ook last onder dwangsom opleggen.

Overheden moeten meer samenwerken

Diverse geïnterviewde stakeholders hebben het belang van een gerichte samenwerking tussen provincies, gemeenten en maatschappelijke organisaties onderstreept om (deel)doelstellingen te realiseren en samen tot oplossingen te komen.

Behoeftte aan stabiel meerjarenbeleid

Stakeholders geven aan dat er behoefte is aan duidelijk en stabiel langetermijnbeleid onder andere voor investeringsduidelijkheid. Hiervoor dient een samenhangende geïntegreerde programmatische aanpak opgesteld te worden met duidelijke kaders en goed implementeerbaar. Water en bodem moeten veel meer sturend worden in de ruimtelijke inrichting.

Behoeftte aan heldere en afrekenbare ambities

Stakeholders vinden het belangrijk dat er goede, heldere, afrekenbare ambities gesteld worden, zodat organisaties in beweging komen. Heldere doelen stellen en de instrumenten neerzetten om die doelen te kunnen bereiken. Liever minder hoge (tussen)doelen, die snel gehaald worden, waardoor enthousiasme ontstaat, dan een stip op de horizon. En sturen op CO₂-reductie en niet op type (sub)maatregelen, zodat elke organisatie de meest kostenefficiënte aanpak voor hun situatie kan realiseren.

Behoeftte aan heldere communicatie

De benodigde veranderingen hebben grote invloed op de maatschappij en de leefomgeving van mensen. Hiervoor is brede maatschappelijke steun nodig, aldus de stakeholders. Daarom dient de noodzaak van een snelle energietransitie voor Nederland uitgedragen en uitgelegd te worden met heldere communicatie over wat we wanneer moeten bereiken en waarom. Diverse stakeholders benadrukken dat goed moet worden uitgelegd dat er grote veranderingen komen en bewoners en organisaties zich hierop moeten voorbereiden. De stakeholders geven aan dat alle inzet, middelen en technieken nodig zijn om het gewenste doel te bereiken. De stakeholders adviseren dan ook om de Flevolandse actief te informeren, mee te nemen, mee te laten denken, mee te laten doen en mee te laten ontwerpen. Opedane kennis dient gedeeld te worden met onder andere overheden, organisaties en inwoners. Laat zien waar en hoe kansen benut kunnen worden, mede door succesverhalen en boegbeelden. Communicatie naar ondernemers zoveel mogelijk ook via verenigingen, branches en bedrijfskringen laten lopen.

Behoeftte aan middelen om de beoogde doelen te realiseren

De geïnterviewden geven aan dat er voldoende financiële draagkracht dient te zijn voor een samenhangende geïntegreerde programmatische aanpak. Daarbij is budget nodig voor onder andere communicatie en voor subsidies om de opgave waar te kunnen maken. Ook kunnen financiële prikkels aangeboden worden die CO₂-gebruik belasten en CO₂-besparing belonen. Verder is een garantstellingsmodel een idee om collectieve projecten op bedrijventerreinen mogelijk te maken, oftewel risicodragend geld voor de werkvoorbereidingskosten om te zorgen dat processen op gang komen.

Belangrijk onderwerp volgens stakeholders is het creëren van stimulans voor opslag en distributie van elektriciteit. Daarnaast werden onder andere subsidies voor specifieke producten genoemd, zoals ontwikkeling in waterstof, ontwikkeling van nieuwe biobased producten (voor de bouw), zonnepanelen, elektrificatie (bij organisaties in de bouw) en eigenaar-bewoners (in VvE's) mee te krijgen op de verduurzaming. Verder is het een idee om slimme subsidies te bedenken om pioniers uit te dagen met innovatieve producten te komen, waarbij bijvoorbeeld extra financiële ondersteuning wordt geboden als een verwacht minimum niet wordt bereikt en extra winst mag worden behouden.

2.5 Meest urgent om aan te pakken

Het meest urgent om aan te pakken bij Klimaatplan Flevoland is volgens stakeholders:

- Verlaag het Flevolandse energieverbruik en vergroot de capaciteit van het elektriciteitsnet en opslagmogelijkheid
- Bepaal waar grootste klimaatwinst te behalen is, zet daar gericht op in en communiceer hierover actief naar de samenleving
- Zorg voor een samenhangende geïntegreerde programmatische aanpak, heldere juridische kaders en versnelde procedures

In het navolgende wordt dit per punt nader toegelicht.

Verlaag energieverbruik, vergroot elektriciteitsnet en opslagmogelijkheid

Bij elektriciteit gaat het enerzijds om energiebesparing, het verlagen van het energieverbruik. Aan de andere kant gaat het om het vergroten van het elektriciteitsnet (inclusief versnellen van procedures) en opslagmogelijkheid. De opslag gaat helpen bij het afstemmen van vraag en aanbod van elektriciteit. Hierbij is ook van belang hoe we de energievoorziening zodanig op peil kunnen krijgen dat die toereikend is om de doelen die we stellen ook echt te kunnen halen. Ander punt is verdere verduurzaming van de elektriciteitsproductie, door meer elektriciteit op te wekken met behulp van bijvoorbeeld zonnepanelen en windmolens. Verder kan gedacht worden aan energierugwinning, bijvoorbeeld hergebruik van warmte.

Bepaal waar grootste klimaatwinst te behalen is, zet daar gericht op in en communiceer erover

Stakeholders geven aan dat het belangrijk is om te kijken waar in Flevoland de grootste emissiereductie kan worden gerealiseerd. Stakeholders adviseren daarom om te onderzoeken welke sectoren in Flevoland verantwoordelijk zijn voor uitstoot, om vervolgens de relatieve bijdragen per sector te bepalen. Op basis hiervan kunnen gericht maatregelen genomen worden (laaghangend fruit), voor de eerste succesverhalen in de communicatie.

Stakeholders geven aan dat om gedragsverandering te bewerkstelligen het meer tussen de oren van mensen moet komen. Ook zijn er goede kennisloketten voor verduurzaming nodig.

Zorg voor samenhangende geïntegreerde programmatische aanpak, heldere juridische kaders en versnelde procedures

Punten die door stakeholders als meest urgent worden aangegeven gaan in op een samenhangende geïntegreerde programmatische aanpak en het versnellen van procedures om te kunnen verduurzamen (en het ondersteunen van gemeenten hierbij).

Bij de gebouwde omgeving gaat het met name om ondersteunen van gemeenten bij het opstellen van de Warmtetransitievisie (WTV) en een helder juridisch kader voor warmtenetten. Verder wordt genoemd het stimuleren van alternatieve bouwmaterialen, zoals het hergebruik van bouwmaterialen of het gebruik van biobased bouwmaterialen (vlas, hennep, lisdodden, hout). Andere punten die worden genoemd zijn: gas uit de gebouwde omgeving halen, stimuleren van elektrificatie in de bouw en (duurzame) woningen bouwen op plekken van leegstaande kantoorpanden of industrieterreinen.

2.6 Grootste uitdaging om aan te pakken

Dit zijn volgens stakeholders de belangrijkste grote uitdagingen om aan te pakken bij Klimaatplan Flevoland:

- Netcongestie
- Iedereen meekrijgen, samenwerking
- Het kostenefficiënt aanpakken
- Tekorten op de arbeidsmarkt

In het navolgende wordt dit per punt nader toegelicht.

Netcongestie

Netcongestie aanpakken is een grote uitdaging volgens stakeholders. Er is meer capaciteit nodig op het energienetwerk en er is meer netcongestie bij focus op wind- en zonne-energie. Voor het beter afstemmen van vraag en aanbod dient er meer energieopslagcapaciteit te komen. Hoe de energietransitie te stimuleren? Aandachtspunten: energie uit fossiele verbranding versneld afbouwen (zorg voor meer duurzame energie, zoals wind- en zonne-energie), voorkomen van teruglevercongestie op het energienetwerk, productie van groene waterstof mogelijk maken in de Flevopolder (voorkomt ook congestie op netwerk). Ander punt is dat er voldoende laadpalen dienen te zijn.

Iedereen meekrijgen, samenwerking

Volgens de geïnterviewde stakeholders is de klimaatopgave een ingrijpende (gedrags)verandering die ons allen raakt. Iedereen is nodig en goede samenwerking is van belang. Het creëren van een gemeenschappelijk gevoel van urgentie op het thema is volgens stakeholders dan ook van groot belang. Het grote publiek dient ervan overtuigd te worden dat de doelen die we hebben noodzakelijk zijn en we deze met z'n allen kunnen en moeten gaan halen, en dat hier ook vervelende keuzes en consequenties aan vast zitten. Verder is het een uitdaging om op hele korte termijn grote veranderingen in processen en wijze van productie in bedrijven en bedrijfsketens voor elkaar te krijgen.

Een oplossing voor een wijkaanpak zou kunnen zijn om er een project van te maken en bewoners van een wijk dit eventueel cadeau te doen. Veel wijken hebben homogene huizen, dit vraagt een homogene aanpak (wat kostenefficiënt is) en kan per wijk gedaan worden. De gemeente kan dit dan regelen voor de wijk en tevens de communicatie verzorgen.

Om het woonwerkverkeer per auto te verminderen dient volgens stakeholders het thuiswerken vast te worden gehouden en dient er beter openbaar vervoer of betere alternatieven te zijn. Het is mooi als werkgevers hierbij van elkaar kunnen leren en samen kunnen werken.

Het kostenefficiënt aanpakken

Stakeholders geven aan dat het een wereldprobleem is en geen Flevoland probleem. Hoe wordt de last evenredig verdeeld? De vervuiler betaald, denk na over een evenredig model. Geïnterviewden geven aan dat als de burger zelf niet investeert, de overheid dat namens de burger moet doen.

Verder geven stakeholders aan dat er voldoende bestuurlijke slagkracht nodig is om oplossingen in gang te zetten voor de lange termijn. Tevens is er snelheid nodig om de gestelde ambitie te bereiken.

Het kostenefficiënt aanpakken is een grote uitdaging volgens de geïnterviewden. De balans zoeken, waarbij gestimuleerd wordt dat de CO₂-reductie wordt bereikt en bedrijven en organisaties daar ook in investeren. Dat er niet aan de voorkant heel veel geld wordt uitgegeven aan dingen die misschien relatief weinig opleveren (rendement van investeringen). Verlagen van CO₂-uitstoot moet ook op de korte en langere termijn voor het bedrijf financieel voordeel opleveren. We moeten ons goed bewust zijn van het totale plaatje en kijken welke investeringen leveren uiteindelijk de hoogste reductie op in plaats van alleen maar naar de losse maatregelen te kijken. In het verlengde hiervan zit het bekostigen van de te maken investeringen. Hoe dit het beste (gefaseerd) aan te pakken? Dit heeft ook te maken met beschikbare techniek en juiste instapmoment.

Tekorten op de arbeidsmarkt

Verder is het volgens stakeholders een uitdaging om met voldoende kennis en expertise deze transitie in te gaan, te doorstaan en uiteindelijk daar te komen waar we willen zijn. Hebben we qua arbeidsmarkt voldoende specialisten voor inhoudelijke begeleiding en voor innovatie? En is er genoeg ruimte en budget voor innovatie? En hoe kunnen we de innovatie aanjagen? Daarbij moeten win/win situaties gecreëerd worden om versnellingen teweeg te brengen.

2.7 Ambitieniveau passend bij Flevoland

De meeste stakeholders vinden het ambitieniveau hoog-koploper het beste passen bij het grondgebied van Flevoland als het gaat om het verlagen van de uitstoot van broeikasgassen. Een enkeling geeft aan “tussen hoog-koploper en midden-volger” of “minstens midden volger”. Deze geven dit aan gezien het feit dat er geen kennisinstellingen zijn in Flevoland en groene waterstof productie nog ontbreekt. Laag-achterblijver past niet bij de jongste provincie van Nederland.

Er worden verschillende redenen gegeven voor hoog-koploper:

- Flevoland is een jonge provincie met pioniersondernemerschap, heeft een jonge woningvoorraad, weinig zware industriële bedrijvigheid, innovatieve efficiënte landbouw, veel windenergie en veel ruimte en groen.
- Laten we allemaal streven koploper te zijn op onze eigen manier in het verlagen van broeikasgassen. Verder zou elke provincie ergens koploper in moeten zijn.
- Er is geen tijd om af te wachten met de doelstellingen die er zijn. De ambitie voor de toekomst moet dus echt op hoog. Het is echt al heel laat, dus Flevoland kan niet meer volstaan met halverwege of achter de kar hangen, dan worden de doelstellingen niet gehaald.

2.8 Slotwoord

Vrijwel alle stakeholders hebben uit zichzelf aangegeven betrokken te willen blijven bij de provinciale klimaatopgave. Een waardevol aanbod.